

En: „Étique financière. Actes du colloque d' Aix-en-Provence 1er et 2
juillet 1999”. Aix-en-Provence. 2000.

E. B. DE CONDILLAC ȘI SENSUALISMUL LUI J. LOCKE

Ștefan Lupan,
doctor, conferențiar, ASEM

Teoria cunoașterii a lui J. Locke este cunoscută în istoria filosofiei ca exprimare clasică a sensualismului. Însă alături de teza, care neagă orice cunoștințe de până la experiență, filosoful englez postulează două izvoare, care ne furnizează materiale pentru cunoaștere: unul din exterior, care provoacă apariția senzațiilor și percepțiilor, adică experiența din exterior, și reflexia, experiența interioară, observațiile asupra conștiinței. Locke afirma, că reflexia este în stare, relativ independent de datele senzoriale să formeze idei (de existență, timp), materialul cărora se conține complet în experiența interioară, în reflexie, deși sensualismul consecvent, teoria gnoseologică materialistă recunoaște, că toate procesele din conștiință sînt determinate de evenimentele exterioare, care contactează cu organele noastre de simț.

E. Condillac a publicat patru lucrări solide timp de nouă ani: „Eseu despre proveniența cunoștințelor umane”(1746), „Tratat despre sisteme” (1749), „Tratat despre senzații” (1754) și „Tratat despre animale”(1755). În primul tratat filosoful francez este mai aproape de concepția lui Locke, iar mai târziu, în „Tratat despre senzații”, Condillac critică poziția proprie și a lui Locke pentru inconsecvența comisă în tratarea sensualismului și empirismului. Există un singur izvor al cunoașterii – senzațiile , iar judecata, reflexia, dorințele sînt metamorfoze ale senzației și în genere, a conștiinței, și este contra părerilor, că senzațiile și capacitatea de a gândi întotdeauna au fost așa cum le-am apucat noi. Se cere de cercetat fiecare organ de simț și cum se deprinde omul să le folosească de el, cum se învață să capete senzații și să-și formeze deprinderi.

Omul de la naștere nu posedă capacitate de a simți, nu are experiență, iar filosofii trec cu vederea această etapă de formare a exprienței, necesare pentru a sesiza, considerând că senzațiile sînt deja înainte de orice experiență. Condillac formulează ideea, că formarea și dezvoltarea individului depind de circumstanțele exterioare și de educație, chiar și deprinderea de a elabora idei, de a percepe datele senzațiilor etc. Prima senzație, când conștiința este încă goală de orice conținut, dă naștere la capacitatea de simți plăcere sau suferință și de a fi sub impresia unei senzații. Dorințe, sau alte porniri ale sufletului încă nu sînt, deoarece pentru acestea se cere, ca ființa simțitoare să aibă consecutiv senzații de plăcere și neplăcere, apoi după încetarea influenței obiectelor, ce provoacă aceste senzații, memoria să păstreze ceva din această stare a conștiinței. Omul capătă deprindere cu ajutorul memoriei să se deplaseze din starea actuală în

starea precedentă, când avea senzații de plăcere sau neplăcere și apare dorința de a schimba o stare de mai puțină plăcere pe una cu mai multă plăcere. Persoana se deprinde să deosebească în timp senzațiile prezente de cele trecute. Deoarece senzațiile au rădăcini înafara individului, acesta este pasiv, iar când individul restabilește în memorie senzația din trecut, el este activ. Nu este vre-un salt calitativ în evoluția cunoașterii senzoriale spre cea rațională, se formează doar noi capacități de a opera cu atenția.

Dacă Locke este de părerea, că matematica are deaface cu adevăruri furnizate nemijlocit de intuiția intelectuală și promovează teza raționalismului, apoi Condillac demonstrează, că noțiuni despre numere omul capătă din observațiile asupra mâinii, care manipulează cu lucrurile, atrage atenția la degete și la numărul lor la o mână, apoi că ele sînt egale cu numărul degetelor la cealaltă mână și transferă aceste noțiuni la alte corpuri. Deci, cunoștințele despre relațiile numerice, dimensiuni și forme furnizate de senzații, stau la baza matematicii. Aici avem o concepție sensualistă mult mai consecventă despre raportarea conștiinței la realitate.

În continuare se pune problema psihofizică, despre caracterul raportului conștiinței cu materialul experienței. Dacă Locke presupunea, că conștiința este capacitatea materiei, apoi Condillac consideră, că purtătorul conștiinței este imaterial, o substanță spirituală, și pentru aceasta unii filosofi îl consideră „spiritualist”. Pe de o parte el pledează pentru separarea filosofiei „sănătoase”, empiriste de teologie, iar pe de altă parte găsește, că ocazionalismul lui Malebranche poate rezolva problema psihofizică. Trupul este cutotul deosebit de suflet, scrie el, și nu este cauza proceselor psihice, dar numai „ocazie” a apariției cunoștințelor noastre, aceasta „înseamnă, că sufletul poate căpăta cunoștințe și fără ajutorul organelor de simț”(Eseu...I,compart.I,cap1,paragr.8), însă, deoarece omul are asupra sa blestemul lui Dumnezeu pentru căderea în păcat, el este lipsit de alte cunoștințe înafara celor livrate de senzații. Numai această cunoaștere poate fi obiectul filosofiei. Este zădarnică încercarea de a ghici ce fel de capacități a avut sufletul înainte de a cădea în păcat.

În prima operă Condillac promovează două idei importante: se demonstrează cu amănunte, că gândirea umană este strâns legată de exprimarea prin limbaj și fără limbaj nu este posibilă gândirea, apoi se arată, că condiția necesară pentru apariția și funcționarea limbajului și a gândirii este comunicarea, viața socială a oamenilor, care ulterior influențează hotărâtor dezvoltarea limbajului și a gândirii. Mai târziu Condillac parcă uită de aceste afirmații și tratează conștiința numai în dependență de organizarea structurală a corpului omenesc. În operele de după 1754 Condillac iarăși se întoarce la idea, că conștiința umană apare numai în rezultatul comunicării dintre oameni, adică are caracter social, și că conținutul conștiinței anumitei societăți depinde de condițiile în care trăiește societatea, se schimbă în dependență de schimbările acestor condiții, că limbajul nu este numai

mijloc de comunicare, dar și mijloc de dezvoltare a gândirii. Tratarea materialistă a problemei psihofizice se îmbogățește cu concepția mai aprofundată că conștiința umană e determinată de factorii materiali, de existența firească, de indicii sociali.

Condillac este pus în situația, ca să evite concluziile idealiste, pe care le trăgea G.Berkeley din aceleași premise sensualiste, precum că existența este totalitatea senzațiilor noastre. D.Diderot îl îndemna să clarifice problema, considerându-l cel mai vizat. Condillac proclamă, că cercetarea diferențiată a senzațiilor noastre ne arată, că anume din senzații noi putem avea convingerea, că există realitatea obiectivă și în special senzațiile tactile, simțul, că obiectele sânt tari, că se ciocnesc și-și schimbă pozițiile. Mîina și corpul, pe care ea îl atinge sânt două lucruri diferite și cunoaștem aceasta din cauza senzației tactile, însă totuși Condillac subliniază, că senzațiile le percepe, le simte sufletul nematerial, iar senzațiile sânt diferite stări a sufletului. Această concluzie se datorează tratării conștiinței ca reflectare pasivă, când individul nu acționează, dar așteaptă influențe din exterior. Totuși el recunoaște, că cunoașterea nu se termină cu experiența interioară, dar e necesar de cercetat procesul real de dezvoltare mentală a copilului, apoi căpătarea cunoștințelor despre propriul corp și despre existența altor corpuri este în dependență de activitatea individului, îndreptată spre satisfacerea unor necesități, iar aceste acțiuni, care ne aduc cunoștințe despre lumea exterioară sânt posibile doar datorit particularităților organelor, membrilor corpului nostru. Mișcările organelor, senzațiile ne impun să știm, că înafara ființei care simte, există întindere și corpuri (Tratat despre senzații,II,cap.5,paragr.4,6). Cu ajutorul sensualismului promovat consecvent, Condillac luptă împotriva idealismului subiectiv, deși în unele dicționare și enciclopedii se insistă asupra etichetării lui Condillac ca „idealist subiectiv”. Teza iluminiştilor despre existența obiectelor și fenomenelor înafara conștiinței noastre și că acestea determină toate procesele ce au loc în conștiință este argumentată prin faptul, că individul recunoaște existența lucrurilor în exterior, fiindcă de acestea depinde satisfacerea necesităților, existența lui.

Totuși mai este o nuanță a teoriei cunoașterii, și anume posibilitatea cunoașterii *esenței* lucrurilor reale. Conștiința, spune Condillac, percepe exclusiv senzațiile proprii, dar nu lucrurile ca atare. Unii cred, că anume sensualismul de tip berkelian îl îndepărtează de materialism și îl apropie de pozitivism, de exemplu G.Le Roy (În:Condillac. Oeuvres philosophiques,v.I,Introduction,p.20) considera, că la Condillac “noțiunile formate pe baza senzațiilor nu au nici o realitate”. Condillac își pune întrebarea, în ce măsură trăsăturile obiectelor date în senzații coincide cu trăsăturile fenomenelor reale, și este de părerea, că noi cunoaștem doar aparențele, fenomenele obiectelor, dar nu esența, natural or internă, astfel făcând o ruptură între fenomen și esență. Fenomenul și esența nu există unul fără alta, iar acest adevăr nu poate fi cunoscut doar din senzații.

Cunoașterea pășește de la un nivel la altul în descoperirea legăturilor esențiale și nici la una din etape cunoașterea nu este deplină. Oastfel de esență primară, care n-ear arăta cu precizie toate celelalte relații, legături, afirmă Condillac, nu ne este pep uteri s-o cunoaștem. El nu se îndoiește, că diferite laturi ale fenomenelor sânt accesibile cunoașterii, că cunoștințele pot fi lărgite și aprofundate, dar totuși esența lucrurilor e situată dincolo de posibilitatea cunoașterii.

În continuare, Condillac desparte singularul de general, afirmând că în realitate există doar lucrurile singulare, iar speciile și genurile sânt clase, în care noi le unim pentru comoditate, dar in realitate acestea nu există. Și în cunoaștere, primele idei pe care le putem avea, sânt ideile lucrurilor singulare, însă memoria noastră se încurcă, ostenește să numească fiecare obiect în parte, și numește cu acelaș cuvânt și alte obiecte, care prin ceva se aseamănă. Noțiunile abstracte sânt foarte importante, fără de ele nu este posibilă cugetarea, dar totuși sânt numai pentru comoditate, pentru conștiință, dar nu au nimic comun cu realitatea. Acest nominalism are amprența agnosticismului, cutoatecă Condillac recunoaște, că noțiunile generale se formează din modalitatea de a grupa obiectele după relațiile, legăturile in care ele există real.

În “Logică” Condillac afirmă, că cunoștințele adevărate despre raporturile dintre lucruri încă nu ne dau cunoașterea esenței lor. Toate lucrurile se găsesc în careva relații între ele, lor le este proprie o ordine, un system. Raporturile ideale sânt raporturile lucrurilor reale, și aceasta se cere de verificat în experiență, căci pentru a dezvălui fenomenele, nu e deajuns să le observăm, dar să folosim mijloace pentru a le apropia, pentru a le dezgoli și ale face accesibile înțelegerii noastre. “Aceasta și este *experiența*.”(Despre arta cugetării, I, cap.8). Folosirea lucrurilor ne corectează cunoștințele noastre despre ele. Calea spre adevăr trece prin erori și rătăcirii, spune Condillac. Oamenii au început cu acțiunile, dar nu cu teoretizarea, ei foloseau mecanica cu mult mai înainte, decât au formulat știința mecanicii, ei gândeau mai înainte decât au hotărân să elaboreze știința despre gândire

Pe timpul lui Condillac noțiunea de cunoștințe “positive” era la modă și el deasemenea o utiliza, însă nu cu sens strict pozitivist, cum cred unii părtași ai pozitivismului contemporan, dorind să-l aibă în comunitatea lor și pe Condillac. Notăm, că termenul acesta Condillac l-a folosit cu opt decenii înainte de O.Comte și cu mult înaintea lui Saint-Simon.